

По свом обичају, Персида Лазаревић Ди Ђакомо је ушла у широк ток европске културе XVIII вијека, издвајајући један аспект везан и за аутора анонимног рукописа и за Шћепана Малог („Столеће варалица, столеће ухода”, у првом поглављу након увода). У другом поглављу описала је досадашња истраживања личности и дјеловања Шћепана Малог, осврћући се посебно на боравак Петра Петровића Његоша у Венецији, гдје је прикупљао грађу за свој драмски спјев *Лажни цар Шћепан Мали* (1851): „У млетачком архиву: 1. Од ’ухода са свију крајева’ до Његоша, 2. Истраживања Шиме Љубића”. Треће је поглавље („Из Државног архива у Задру: Анонимус о Шћепану Малом”) и сажет преглед садржине анонимног рукописа, и анализа приповједачких поступака Анонимуса, и издвајање приповједачких квалитета рукописа, до одлучног закључка – да се анонимни аутор рукописа читује као посебан јунак приче. Послије прегледа историографских и других истраживања о лажном цару, ауторка је опширно изложила садржину анонимног рукописа и истакла, посебно, као главну вриједност, књижевна, приповједачка својства, „историјску причу” (по ријечима анонимног аутора текста) о лажном цару, те је закључила да анонимни спис има два главна јунака, Шћепана Малог и самог Анонимуса. У вријеме све већег интересовања за теоријске аспекте приповиједања у документарно-умјетничкој (аутобиографској) прози, ово су изазовне тезе. Заправо је штета што се тај документ није нашао као прилог (или главни текст) у књизи наше ауторке, али то је посебан не само преводилачки већ и историографски посао.

Проф. емеритус др Душан М. ИВАНИЋ
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
dusan.div@gmail.com

ПАНТЕОН МАТИЦЕ СРПСКЕ ГОВОРИ

Иван Негришорац, *Завјети Мајнице српске. Водич кроз најстарију српску културну усјанову*, Матица српска, Нови Сад 2026

Завјети Мајнице српске. Водич кроз најстарију српску културну усјанову представља интермедијалну књигу Ивана Негришорца, која се појавила у години прослављања 200 година Матице српске. Како је рецензент монографије академик Јован Делић приметио, књига симулира сâм улазак у институцију, с обзиром на то да се на корицама налази фотографија зграде, а да већ на првим страницама, почев од насловне, читалац може „проћи” кроз њена врата, угледати бисту Марије Трандафил и попети се уз њене импозантне степенице илити метафизичке

лестве. Пут, дакле, води до симболичког Олимпа, па и Пантеона живе српске културе и науке. Негришорац нас води, попут Вергилија, али не као код Дантеа кроз Пакао, Чистиште и Рај, већ кроз наизменични преплет кругова енциклопедијских и уџбеничких одредница о ономе што је најрелевантније да се о Матици зна, фотографија портрета, едисија, публикација, рукописа и вињета, као и песама из поеме *Матични млеч* (2016).

Ауторову вергилијевску улогу сенчи идеја коју је римски песник изнео у *Георгикама* (IV), а тиче се поређења између песника и пчела – и једни и други имају душе од етра, па не умиру када им душа напусти тело, већ постају звезде. Метафора матичног млеча стога би била сазвежђе оних великих људи који нас гледају са Матичиних портрета, а који проговарају као етерастички субјекти Негришорчеве поезије. За модерно песништво од Елиота, Паунда, Кавафија карактеристичан је говор песничке персоне, који омогућује да митолошке или историјске личности проговарају у песми, најчешће из „ја” позиције. Негришорац је ову могућност подарио Матичарима, а простор слике постао је ђотовски „прозор” у други свет, ако се има у виду да је теоретичар хуманизма Леоне Батиста Алберти на примеру Ђота ди Бондонеа писао о сликарству као о „прозору у неки други свет, прозору кроз који се нагињемо и видимо ликове на сцени”. Тако је и песнику, као и актуелном председнику Матице српске, дато да кроз симболички вергилијевски етар оживи Лалићеве „гласове мртвих, то нису мртви гласови” из поеме индикативног наслова „Мелиса”, што значи пчела или слатка као мед.

Он, дакле, у складу и са Рилкеовим писмом Витолду Хулевицу из 1925. године преводи невидљиво у сферу видљивог и обрнуто: „Наш задатак је да ову пролазну и трошну Земљу тако дубоко, тако сапатнички и страсно утиснемо у себе да њено биће ’невидљиво’ ускрсне у нама. Ми смо пчеле невидљивог. Ми занесено скупљамо мед видљивог да бисмо њиме напунили велику златну кошницу Невидљивог.” Зато је могућно да аутор, будући готово исихастички загладан у портрете Матичара, доживи Матицу, како сам наводи у говору на представљању књиге управо у овој кући, као „секуларни храм”. Трудећи се да их разуме, информисујући се о њима или тумачећи њихово дело, он никоме не држи страну, већ, како каже академик Јован Делић, „мири злу крв” у времену и простору. Зграда Матице српске и сви њени портрети у Негришорчевој ренесансној оптици делују као Да Фабријанова *L'adorazione*, будући да је на овој монументалној слици представљено неколико епизода библијске приче повезаних златном мистичном светлошћу која обједињује све у целину. Златна светлост је укинула категорију времена и омогућила непрестано трајање свете Приче у простору саме слике. Матичини портрети уоквирени су барокним златним рамовима, који мистички повезују све Матичаре не само у једну поему већ у свету Причу о 200 година ове

институције, посебно ако на то придодемо да златна боја на иконама значи таворску светлост која човека повезује са Богом. То је, истовремено, једно од значења саме насловне речи „завет”, којом се подразумева савез са Богом.

Завети у овој књизи, разуме се, тичу се и договора, обећања, заклетве и аманета на које ова реч упућује, почев од оснивања 1826. године, као и спремности на одрицање и жртву зарад општег добра и налога да се то настави у будућности. Иван Негришорац представио је Матицу српску као целину, користећи поступке ренесансних сликара, па је тако и његова књига позив на непрестани препород, хуманистичке вредности, буђење и ренесансу уметности и науке.

Пажњу је најпре посветио круговима оснивача Матице српске, приликама и недаћама, а нужно и размирицама које су се неминовно дешавале. Затим се читаоци могу извести о свим местима на којима се институција налазила најпре у Пешти, а од 1864. у Новом Саду, што документују и слике зграда у којима је имала седиште све до 1928. године, откад је у здању Марије Трандафил. За 200 година ова установа променила је више држава (Хабзбуршко и Аустријско царство, Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, Краљевина Југославија, социјалистичка Југославија, СР Југославија, Србија и Црна Гора, Република Србија), али је без обзира на краће прекиде у раду (1835–1836, 1848–1849, за време Првог и Другог светског рата) опстала. Од значаја је указати на чињеницу да је Матица српска утицала на формирање матица других словенских народа у Хабзбуршком царству, као што су: Матица чешка, Матица илирска, Матица лужичкосрпска, Матица галичко-руска, Матица моравска, Матица далматинска, Матица словачка, Матица словеначка, Матица опавска/шлеска, Матица пољска и, што је од посебног значаја, Матица српска у Дубровнику (1909).

О томе како се унутрашња организација мењала у складу с временом сведочи пример увођења функције њеног секретара 1837, који је „по правилу бивао и уредник *Лейхойса Матйице срйске*” све до Другог светског рата, после ког су ове улоге раздвојене. Према Статуту, „Скупштина је надлежна да доноси Статут и утврђује општу и програмску политику, разматра и усваја извештаје о раду Матице српске и свих њених установа, бира најважније органе управљања”, од којих је највиши орган Управни одбор, а затим и Надзорни и Извршни одбор, Савет, Одбор за економска питања, за правна и статутарна питања, као и Председништво сачињено од председника, три потпредседника и генералног секретара.

У књизи је укратко представљено 27 председника Матице српске, укључујући и њихове портрете или фотографије уколико су сачуване. Не зна се само како је изгледао други председник, Михаило Јовановић. Председници „имају најважнију улогу у спровођењу опште културне политике за коју се определи Скупштина Матице српске”. Дата су имена

и портрети највећих задужбинара и добротвора, а значајно поглавље посвећено је, с правом, *Лейопису Матице српске*, часопису старијем и од саме институције. Пописана су имена свих 35 главних и одговорних уредника, такође са портретима или фотографијама, уз изузетке Симе Филиповића и Суботе Младеновића. Осветљене су и важне релације оних значајних личности српске културе које нису испрва сарађивале са *Лейописом*, попут Вука Караџића и Бранка Радичевића, али је часопис поделио „књижевноисторијске мене кроз које је пролазила српска књижевност”, градећи „механизме поступног наслојавања и поузданог уравнотежења разних иновација које су с различитих страна и у разним временима улазиле у српску књижевност и културу”.

Најизразитија делатност Матице српске при њеном оснивању тичала се просвећивања, па је тако „посебну важност имала библиотека ’Књиге за народ’, која је трајала од 1885. до 1932. године”. У деценијама после Другог светског рата долази до оснивања нових научних часописа, као што су: *Зборник Матице српске за друшћивене науке* (1950), *Зборник Матице српске за природне науке* (1951), *Зборник Матице српске за књижевност и језик* (1953), *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (1957), *Зборник Матице српске за ликовне уметности* (1965), *Зборник Матице српске за историју* (1970), *Зборник Матице српске за славистику* (1970), *Зборник Матице српске за сценске уметности и музику* (1987), *Зборник Матице српске за класичне студије* (1998). Од 2017. године излазе и часописи на енглеском језику (*Literary Links of Matica srpska* и *Synaxa*), а повремено и публикације *Темишварски зборник*, *Језик данас*, *Његошев зборник*, *Српски Оријент*, као и зборници који доносе резултате истраживања српско-руских, српско-мађарских, српско-чешких, српско-англофоних и српско-француских веза.

Дат је преглед делатности у области изучавања и нормирања српског језика, као што су рад на *Правопису*, *Речнику*, *Нормативној граматици*, сарадња са Одбором за стандардизацију српског језика, пројекат и колективна монографија *Речник српских говора Војводине* (2001–2010). Енциклопедијски рад видљив је на примерима публикованих резултата у виду *Југословенског књижевног лексикона*, *Лексикона писаца Југославије*, *Лексикона писаца српске књижевности*, *Српског биографског речника*, *Српске енциклопедије*, *Српског шаховског лексикона*, те енциклопедијско-картографског пројекта *Атлас насеља Војводине*.

Матица српска има седам научних одељења (за књижевност и језик, лексикографију и енциклопедистику, друштвене науке, природне науке, ликовне уметности, музику и сценске уметности, Рукописно одељење) и осам „у стручном и научном смислу” формираних одбора (Темишварски, Његошев, Косовско-метохијски, Крајишки, Одбор за исељеништво, Омладински, Оријентални, Јужноморавски-вардарски), уз делање Дру-

штва чланова Матице српске у Црној Гори и у Републици Српској од 2010. године.

Иако су Библиотека Матице српске, Галерија Матице српске и Издавачки центар Матице српске „посебна правна лица”, њихов оснивач је Матица. С обзиром на то да Нови Сад нема посебну универзитетску библиотеку, Библиотека Матице српске има улогу и на овом пољу, друга је национална библиотека и добија обавезне примерке књига. Године 1847. тадашњи секретар Теодор Павловић предложио је оснивање Сербске народне збирке (Музеума), чије је темеље поставио Сава Текелија, који је већ сакупљао „портрете знаменитих људи српске културе”, па је обликовао „својеврсни српски Пантеон, који је био изложен у Свечаној сали Матице српске”. Издавачко предузеће Матице српске формирано је 1953, али је после 2000. „постепено слабило, све до коначног стечаја”. Међутим, заснована је библиотека „Десет векова српске књижевности” под окриљем Издавачког центра Матице српске.

Матица српска је институција која додељује, као и Библиотека Матице српске, бројне награде (Змајева награда, Бранкова награда, „Лазар Стојковић”, „Младен Лесковац”, „Михајло Пупин”, Повеља Матице српске за неговање српске језичке културе, „Иларион Руварац”, Бескрајни плави круг, „Љубомир Стојановић”, „Јосиф Панчић”, награде из Матициних задужбинских фондова; „Сретен Марић”, Златна књига Библиотеке Матице српске), али је за своје прегалаштво такође добијала значајне заслуге, почев од Ордена Светог Саве првог реда 1927. године.

У правном смислу дефинисана је Законом о Матици српској из 1992, „као целовит систем установа и сложених облика делатности, који делује на целини српског културног простора, али и на међународном плану”, потврђујући и непрестано обнављајући „саборно искуство”. Она је, како се поентира на концу књиге, „чувар једне велике метафизичке тајне српске културе”, усидрене у истини и аутентичним вредностима, која је „настала и обнављала се на темељу завета о значају посвећеног и просвећеног рада који настаје у додиру и сагласју креативне енергије различитих људи”. Колективни чинови у периоду од два столећа сублимисани су у *матични млеч*, који је кадар да сабере, исцели, продухови и инспирише заједницу, отворену за „завет дубинске самосвести”.

Проф. др Јелена Ђ. МАРИЋЕВИЋ БАЛАЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност
jelena.maricevic@ff.uns.ac.rs